

SEPTEMPUNCTATA

Tanulmányok
Petrőczy Éva
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette
PÉNZES TIBORC SZABOLCS

rec.iti
Budapest • 2011

A borítón látható kép a www.wordle.net segítségével készült.

© Szerzők, 2011.

Kiadja a *rec.iti*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

HERMANN ZOLTÁN

Sugarbabe, avagy „Tilinkó” szerelmes éneke

Hatástörténeti fantázia

Weöres Sándor az 1920–30-as évek egymást sűrűn követő tánczenei di-vatjaira hivatkozva többször is emlegette azokat a ritmikai újításokat, amelyek a slágerszövegek vagy a szélesebb popularitás felől érkeztek a korszak magyar költészetébe. Weöres egy 1967-es rádióinterjújában idézi például a „Jön a lux-, jön a lux-, jön a luxusvonat / Fogd a cso-, fogd a cso-, fogd a csomagodat” virtuóz verselésének példáját,¹ de gondolhatunk a *Bóbita* esetére is, amelyet Weöres bevallottan az „Országúton / hosszú a jegenyesor / hosszú a jegenyesor / hazáig...” kezdetű magyar nóta dallamára írt.

De vajon csak Weöresnél lehetne tovább szaporítani ezeket a példákat? Való igaz, az „utókor” általában csak vele szemben szokott ilyen elnéző lenni, csak neki engedni meg a rangon aluli, meszaliansz kokettálást a táncdalok mű-zsájával. Ám ki gondolná komolyan, hogy a 20–30-as években megjelenő tö-megmédiák (rádió, hanglemez, hangosfilm) hatástalanok lennének a 20. század közepének akár csak egyetlen költői életművére is? Weöres hallgat rá-diót, a többiek nem? József Attila – a Bécsben és Párizsban is hosszabb időt töltő József Attila – egyetlen slow foxot, shimmyt, charlestont sem táncolt egész életében? Véletlen, hogy például *A bűn* című „freudista balladája” élene- kelhető a *Gyertyafény-kerülő*, vagy akár a *Ma önről álmodtam megint, bocsánat asszo- nyom...* dallamára? (Tekintsük ezt egyelőre valamiféle esetlegességnek, hiszen „véletlenül” még Petőfi *Szeptember végénje* is „klappol” a régi szovjet himnusz dallamával.) Miért van akkor mégis olyan érzésünk, hogy a 60–80-as évek bea- tes-rockos József Attila-megzenésítései túlságosan gördülékenyek ritmikailag? S miért éppen ezek a könnyűzenei parafrázisok, a Koncz Zsuzsa- és Hobó-fel- dolgozások lennének kevésbé autentikusak, mint a Kex-, a Kaláka- vagy Sebő- féle, a népies dallam- és ritmushagyományokkal összekapcsolt József Attila- versek? És csak elszólás, hogy Veres András titokzatoskodva a *Talán eltűnök hirtelen...* zárlatát „slágergyanúsak” nevezte egy régebbi, az Élet és Irodalom- ban megjelent cikkében?²

A tanulmány első változata, ugyanezzel a címmel jelent meg a www.litera.hu irodalmi portálon, 2005. június 30-án.

¹ *Egyedül mindenkivel: Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Szépirodalmi, 1993, 77–78.

² VERES András, *Számvetés és ítélkezés: József Attila utolsó versének megítélés-története 1*, Élet és Irodalom, 2005. április 8., 15.

József Attila és a main stream? Legyen a bizarr példa az 1925–1928 között keletkezett, a központozás (vagy annak hiánya) és egy kétsoros betoldás miatt többször is átdolgozott József Attila -vers, a *Mikor az uccán átment a kedves*; a Stoll Béla-féle kritikai kiadásban két változata is van 256/a. és b. jelzéssel.³

256/a.

Mikor az uccán átment a kedves,
galambok ültek a verebekhez.

Mikor gyöngéden járdára lépett,
édes bokája derengve fénylett.

Mikor a vállá picikét rándult,
egy kis fiúcska utána bámult.

Lebegve lépett – már gyúlt a villany
s kedvükre nézték, csodálták vígan.

És ránevettek, senki se bánta,
hogy ő a szívem gyökere-ága.

Akit ringattam vigyázva, ölben,
óh hogy aggódtam – elveszik tőlem!

De egyes kedvük szívemre rászállt,
letörte ott az irígy virágszált.

És ment a kedves, szépen, derűsen,
karcsú szél hajlott utána hűsen!

1925. jún. / 1928

A szerelmesvers-antológiák közkedvelt darabjának egyszerűségét, a jambikus, párosrímes sorpárokából álló szakaszokat Szabolcsi Miklós is úgy emlegette monográfiájában, mint „Juhász Gyulától örökölt formát”, mint az egyébként leginkább Adyra, vagy éppen Goethére jellemző mesterkéletlenséget. „[M]iniatűr jelenetről van szó, szinte” – írja – „egy kis mozarti darabról”.⁴ Zenetudós nagybátyjára, Szabolcsi Bencére hivatkozva egyenesen gliardi-

---

³ JÓZSEF Attila *Őszi versei* (kritikai kiadás), kiad. STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1984, I, 386–389.

⁴ SZABOLCSI Miklós, *Érik a fény: József Attila élete és pályája 1923–1927*, Bp., Akadémiai, 1977, 231–232.

ritmust lát a *Mikor az uccán* verssoraiban.⁵ De Szabolcsi szerint ugyanennek az egyszerűségnek az ismertetőjegye a vers „enyhén népies” jellege,⁶ a madármotívum szerepeltetése, illetve a „szívem gyökere-ága”, és a „begyes kedvük” szóképek. Nem lehetetlen azonban, hogy a vers népies jellegének képzete, közkedveltsége abból származik, hogy a populáris dalműfajok leegyszerűsített formáit lehet benne felfedezni.

Még az 1980-as évek végén, egy Oscar Peterson-lemezt hallgatva tűnt fel nekem,⁷ hogy a lemez „A” oldalának első száma, Gene Austin, Jimmy McHugh és Irving Mills *When My Sugar Walks Down the Street* című jazz sztenderdje kísértetiesen emlékeztet a József Attila-versre:

When my sugar walks down the street,
All the little birdies go „tweet-tweet-tweet”!

„Hevenyészett” magyar fordításban: „Mikor az édesem lenn az utcán sétál / Minden kismadár »csipcsiripbe« kezd...” A *When My Sugar* refrénje azonban nemcsak a nyitókép, az utca és kedvest kísérő madarak miatt hasonlít a József Attila-vershez. Érdeemes észrevennünk, hogy a József Attila-versnek swinges ritmikája van, s ha meg is bicsaklik néhol, a soronkénti szótagszám itt is, és a dal refrénjében is nagyjából ugyanaz; ráadásul mindkét szövegben felismerhető a rímes sorpárok és a kétsoros gondolategységek. Annyi különbség kétségtelenül van, hogy a jazz-nótában az 1–2. sor visszatér a 7–8-ban, míg a *Mikor az uccán* tulajdonképpen az első sorpárban leírt „látványhoz” hasonló képek halmozásába kezd: ahogy Szabolcsi Miklós írja „mozgó eleven képek sora” követi egymást.⁸

*When my sugar walks down the street,
All the little birdies go „tweet-tweet-tweet”!*
And in the ev’ning when the sun goes down,
It’s never dark when she’s around.
She’s so affectionate and I’ll say this,
When she kisses me I sure stay kissed!
*When my sugar walks down the street
The little birdies go „tweet-tweet-tweet”!*

---

⁵ A versnek egyébként komolyzenei feldolgozása is van, Balassa Sándor mezzo-szoprán énekhangra és zongorára írt dala: ld. Bokor Jutta és Hegedűs Endre 2000-ben kiadott Hungaroton CD-jét, HCD 32017.

⁶ SZABOLCSI, *i. m.*, 233. – Az „enyhén népies” kifejezést egyébként maga a monográfus tette idézőjelbe.

⁷ Oscar Peterson Trio, *With Respect to Nat*, Mercury MCY 135997.; A történeti hűség kedvéért ennek egy juhoszláv licenckiadását hallottam: PGP RTB 2221411.

⁸ SZABOLCSI, *i. m.*, 232.

Oscar Peterson előtt többek között Nat King Cole (a Peterson-lemeznek egyébként éppen az az igazi különlegessége, hogy a briliáns jazz-zongorista itt régi King Cole-számokat *énekel*), Judy Garland (*A Star is Born* című 1954-es Universal-filmben) és Ella Fitzgerald is lemezre vette Austinék dalát. Az ősförás azonban az amerikai Victor hanglemezcég által 1925. január 30-án rögzített hangfelvétel: a népszerű kabaré-énekesnő, Aileen Stanley, és Gene Austin swing-duettjét tartalmazó 78-as sebességű normállemez (Victor, 19585). Vagyis József Attila *ballbatta* – íme a hatástörténet bűvös igéje – ezt a felvételt!⁹

Austin a Bing Crosby előtti korszak talán egyik legjelentősebb „radio-croonere”, slágerénekes és dalszerzője. (Jó példa arra, hogyan építi egy 20-as évekbeli sztár a saját imázsát: feltűnő az áthallás a *Gene Austin* és a *Jane Austen* nevek között; a texasi születésű, és az első világháború idején Európában katonáskodó Austin eredeti neve *Eugene Lucas* volt.) Népszerűségének sokat köszönhetnek az amerikai rádióállomások (ez a rádiózás hőskora), és a hanglemezcégek. A Victor Orthophonic Records éppen az ő, és a hozzá hasonló énekesek népszerűségét meglovagolva lett szórakoztatóipari multivállalat. A New Jersey állambeli Camdenben alapított Victor Talking Machine Company tulajdonképpen a His Masters Voice amerikai márkája volt.¹⁰ Austin lemezeiből már 1925–1936 között több millió példány fogyott. Az ő hangján lett világszláger a később Frank Sinatra által is elénekelt *My Blue Heaven*, vagy az az *Ain't She Sweet?*, amit a legtöbben ma már a Beatles 1960-as, hamburgi felvételéről ismernek.

Juthatott Austin lemezeiből Magyarországra is. A legnagyobb múltú hazai zeneműbolt, a Rózsavölgyi és Társa például forgalmazott a 20-as években amerikai tánclemezeket, köztük a Victor cég lemezeit is, de ennek konkrét nyomai aligha lelhetők már fel, ugyanis a bolt iratai, kereskedelmi levelezése, leltárkönyvei az államosításkor, illetve az 1961-es raktártűzben megsemmisültek.¹¹ A Victor márka üzletileg nem volt sikertelen nálunk, magyar lemezek is jelentek meg ezzel a címkével: magyar nóták csakúgy, mint például egy felvétel az 1926-ban elhunyt Blaha Lujzától.¹²

Magánszemélyek is hozhattak be külföldről Victor-tánclemezeket, köztük a *When My Sugar* is, magángyűjteményekben talán van ennek nyoma. Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának normállemez-gyűjteménye (nagy részük Kovács József hagyatékából való) javarészt feldolgozatlan, – az anyag publikálását épp csak megkezdte a www.gramofon.nava.hu – a katalógizált anyagban van azonban egy a nagyjából a *When My Sugar* megjelenésének idejéből származó Victor-korong.

---

⁹ Új, CD-kiadása: Gene Austin, *The Voice of the Southland*, ASV 5217, London, 1996.

¹⁰ A Victor Company reklámszlogenje: „For best results use Victor Needles!”

¹¹ Külön köszönet Hutira Albin boltvezető úrnak a szíves tájékoztatásért.

¹² Itt kell megemlékeznünk egy klasszikus kontaktológiai „véletlenről”: Blaha Lujzát, a „nemzet *csalogányát*” gyerekzínészként „*euorkorabának*” becézték.

Az OSZK Zeneműtára hangarchívumában néhány tíz, az amerikai Victor hanglemezgyártó által gyártott 78-as fordulatszámú lemez található. Pontos számukat nehéz megbecsülni, mivel nagyobbik részük a hangarchívumba az utóbbi két-három évben bekerült, nagyjából még feltáratlan, több mint 15000 normállemezt számláló állományrészben lappang. A 8 darab eddig katalogizált lemez közül például a HN 34.149 jelzetű látszik az 1920-as évekből származó könnyűzenei lemezeknek. Ez Paul Whiteman & His Orchestra *The Farmer Took Another Load Away* című dalát tartalmazza, lemezszáma: 19769. Így e lemez minden bizonnyal az 1924–1926 között gyártott Victor Orthophonic Records Popular Series-be illeszkedik.

Elég beszédes tény még, hogy ha Austin lemezeire nálunk nem is könnyű rábukkanni, az általa megteremtett stílus elég könnyen felismerhető a korszak magyar énekeseinek előadásmódján, valószínűleg többen is igyekeztek utánózni Austin jellegzetes hangját. A 20-as évek közepe táján feltűnt magyar énekes sztárnak, az eredetileg fütty-virtuózként ismertté vált Weygand Tibornak jellegzetes frazeálása (különben ő is 1905-ben született, mint József Attila!) egyértelműen az Austintól elesett énektechnika egy igen sajátos, kifinomult változata. De az Austin-nóta ismertségére utalhat Nádassy László (Leslie Sarony-Nádassy) *Na mondd, mit jelent a négy kis sző* című dalának „Tweet-tweet-chew-chew...” refrénje is (éneklte a Mocsányi – Lakos duó, 1932-ben).¹³

1925 nyarán József Attila kávéházi törzshelye a *Modern Kávéházban* (a mai Belgrád rakparton) volt: egy „Modern” nevű kávéházban pedig nyilvánvalóan *modern* zene szót! A kávéházi szalonzenekarok is, sőt cigányzenekarok is játszottak a 10–20-as években ragtime-ot, swinget. De az akkortájt még működő Telefonhírmondó, vagy a Magyar Rádió is sugárzott tánczenei műsort. Ha valaki venné a fáradságot, és végigböngészné a műsorújságokat, feltehetőleg rábukkanna a *When My Sugarra*.

De tudott-e József Attila angolul? A bécsi tartózkodás miatt németül biztosan, a *Curriculum vitae*ben francia nyelvismeretére is hivatkozik. A slágerszövegek felületes megértéséhez szükséges angol tudással azonban mindmáig szinte minden tánczene-rajongó hallgató rendelkezik. Ez sem újabb keletű, kizárólag 20. századi képlet. A 18–19. századi „európai kultúrlényeknek” olvasul kellett legalább annyira tudniuk, hogy az operák szövegét követhessék. A 20. századi angolszász slágerszöveg is nagyjából azon a leegyszerűsödött nyelven szólal meg, mint az „io moro”-kkal, „idol mio”-kkal és „traditor”-okkal telezsúfolt olasz operák.

Akárhogy is van, József Attila *Mikor az uccán átment a kedves* kezdetű verse először a Makói Friss Újságban jelent meg, 1925. június 11-én, azaz pár hónappal azután, hogy Austin lemeze piacra került. Ez a vers keletkezésének viszonylag jól kijelölhető dátuma. József Attila az év végén már a Bécsi Egye-

---

¹³ Újra megjelent: *Hungarian Swing 1929–1945*, Pannon Jazz CD, PJ 1013.

temre jár, az év első felét, leveleinek keltezéséből is követhetően, nagyjából augusztusig Makón, Szegeden vagy Pesten tölti.

Szabolcsi Miklós szerint a versben megénekelte „kedves” három különböző nő is lehet: Ria, Gitta és Luca. Szabolcsi egyikükkel még személyesen is beszélt, és bár a *Mikor az uccán* nem került szóba, igazán tanulságos – mint írja –, hogy a személyes vagy írásos visszaemlékezésekből elég nehéz eldönteni, hogy több ekkortájt írott vers közül melyik kihez szól, pontosabban, mintha volna valamiféle utólagos vetélkedés az egykori lányok, asszonyok között, hogy kisajátítsák a múzsa szerepét. „Ria”: Saitos Valéria, egy makói szépasszony; „Gitta” és „Luca”: anya és lánya. Gyenes Gitta festőnő, Wallesz Jenőnek, a liberális *Újság* pesti munkatársának volt a felesége és Wallesz Lucának az édesanyja.¹⁴ Eszerint talán az „ucca” nem is a szegedi utca, ahogyan Szabolcsi állította?¹⁵ Inkább egy makói vagy pesti utca? Vagy egy közhelyszerű, slágerbeli utca? Ha belegondolunk, hogy az *Ain't She Sweet?* refrénje is így kezdődik: „Ain't she sweet? / See her coming down the street”...

József Attila 1925 tavaszán–nyarán Pesten leggyakrabban a festőnővel és lányával hármásban mutatkozik, velük együtt látogatja Balogh Vilma szalonját, a Modern Kávéházat és Békeffy György Alsóerdősor utcai műtermét, ahol Szabolcsi célozgatásnak hangzó megjegyzése szerint „fennen zajlott az élet”:¹⁶ talán 78-as fordulatszámú lemezekre táncoltak a műterem homályában? A vers Stoll Béla szerinti 256/b. változatában (ez az 1928-as, a *Pásztorújság*-ben megjelent változat) van egy sor, a „Mikor befordult s táncolt a kis blúz...” amely – mondjuk némi szemérmességgel – a táncmozdulatok erotikájára utal. Az év elején József Attila még Gittába, a nyár végére azonban – az életrajzíró szerint – már Lucába van „belezúgva”. Ők, Gitta és Luca hívják – évodve – az Attila név elferdítésével „Tilinkónak” ami, ha így nézzük, valamiféle „enyhén fallikus”, erotikus gonoszokdás is, a „pacsirtaszavú” költő ironikus toposza is, de végső soron a gramofonfelvételen hallható madárcsicsergésre is utalhat. Austinék gramofonslágerének szövege szerint bizony nem „galambok ülnek a verebekhez”, hanem kismadarak kezdenek „tweet-tweet-tweet”-elni. A hangfelvételen kétszer is hallható egy vízzel töltött agyagmadárka (tilinkó?) csipogására emlékeztető fütty, ami talán Bobby McGimsey revütáncos „zeneszerszáma” is lehet, hiszen McGimsey Austin más felvételeit, az 1927-es *The Lonesome Road* vagy az 1928-as *Girl of My Dreams* című slágereket is kísérte füttyével.

Ám nem ez az Aileen Stanley–Gene Austin-féle változat egyetlen furcsasága: az angol slágerszövegek különösebb gond nélkül alkalmazhatók az előadók neméhez, elég a *she*-ket *he*-re, a *her*-öket *him*-ekre cserélni. Az Austin–McHugh–Mills-dalt utóbb Nat King Cole és Oscar Peterson egy női „édesről”, egy *she*-ről, Ella Fitzgerald és Judy Garland viszont egy férfiről, egy *he*-ről ének-

---

¹⁴ SZABOLCSI, *i. m.*, 49.

¹⁵ *Uo.*, 235.

¹⁶ *Uo.*, 43.

li. Az 1925-ös, a vers keletkezéséhez legközelebb álló változat, a Stanley–Austin-duett azonban sokkal összetettebb. A dal egy Aileen Stanley által énekelt, és egy férfi-kedvesről szóló bevezető résszel kezdődik, ami nem minden későbbi verzióban van meg. Stanley énekében a férfielőadók által énekelt *gal* (azaz *girl*: fordítsam?) helyén a *pal* (magyarul: „pajtás”, „cimbora”, „haver”) szó hallható. Kicsit el van így „bénázva” a rím:

I know a thing or two
And I'm telling you,
I've got a wonderful *pal!*
He's got the cutest smile,
A million dollar style,
Just a wonderful *pal*.
And I feel all so happy
'Cause I love *him* so,
When *he* is by my side,
I'm so filled with pride,
I want the whole world to know:...

Az első refrént is Aileen Stanley énekli, Austin „beledünnög” a sorok közti szünetekbe, és ő (vagy McGimsey?) egyszer bele is „csipog”. Érdemes követni az eredeti felvételen:

(That) When my sugar walks down the street, [*Austin*: the avenue]
All the little birdies go „tweet-tweet-tweet!” [*Bob McGimsey*(?) madárcsicsergése]
And in the ev'ning when the sun goes down, [*Austin*: may down(?)]
It's never dark when *he's* around.
He's so affectionate and I'll say this,
That when *he* kisses me I sure stay kissed!
When my sugar walks down the street
The little birdies go „tweet-tweet-tweet!”

A női hang által énekelt szövegváltozatban a férfi hős alakja az állatok nyelvét ismerő Grimm-mesehős, vagy egy madarakkal társalgó, Szent Ferencszerű városi csóró (bocsánat a tiszteletlen viccért: egy „ferencvárosi szent csóró”) alakjával kapcsolódik össze. A férfi- „sugar” csak egy millió dolláros mosolyú „potyás”. „A million dollar style” – énekli Aileen Stanley a fiújáról, azaz épp csak a felelőtlen-felhőtlen mosolya olyan, *mintha* milliomos lenne, pedig nem is az. Cserébe viszont hiába megy le a nap körülötte („the sun goes down”), a glóriája tovább világít! (József Attila csak egy „villanyt gyűjt” a szép-lánynak, ejnye!)

Az instrumentális átvezetés után (itt hallható tisztán a zongora–hegedű–trombita–harsonák hangszerelés) Austin refrénje következik, megszólal az előbb megénekelt férfikedves és egy női „cukorbébiról” dalol a 6. sorban:

„Édesemnek (cukromnak) hívom, hiszen olyan *keifinomult*”. A „refined” tulajdonképpen *finomított*, „*rafinált*” *cukrot*, *porcukrot*, vagyis: *dörzsölt kis nőt* jelent. Ria? Gitta? Luca? (Az *ucca/Luca* paronímia miatt leginkább mégis a Wallesz-lány volna az ihletadó?)

When my sugar walks down the street,
(Than) All the little birdies go „tweet-tweet-tweet”!
And in the ev’ning when the sun goes down,
It’s never dark when *she’s* around
She’s so sweet, a heaven even mine,
I call *her* sugar, ’cause *she* so refined.
When my sugar walks down the street
The birdies go „tweet-tweet-tweet!”

A dalt Bob McGimsey őrijítő fütyögése zárja, amit a hangfelvétel kristálytiszán ad vissza. Ezzel szemben a refrén ötödik sora nagyon rosszul hallható: „a heaven even mine...”(?). Ez magyarul nagyjából ennyit tenne: „mennyei dolog, hogy az enyém [a nő]...” Talán. A slágerszövegek helyenként előforduló észlelési-megértési zavarai azonban még az anyanyelvi befogadók számára sem jelentenek mindig egyszerű feladatot. Tulajdonképpen a Victorék által kifejlesztett „ortofonikus” hangfelvételnél is éppen ezt kellene kiküszöbölnie, az érthetőség a rádiósugárzás élvezhetőségének és a dal népszerűségének alap-, illetve előfeltétele.

Valószínűleg – ha így volt 1925 nyarán, ha lehetett így – József Attila a refrén két bevezető sorát, a ritmikai rendszert meg a *csicsérgést* érthette pontosan, persze ebből már lehet verset csinálni. Főképpen, ha előtte „szegény” nem sértődött halálra a „tilinkózás” miatt.

József Jolánnal, Bányai Lászlóval és Szász Ferencsel a Tisza-parton 1930. június 8-án